

УДК 94 (477) (092) «1892/1943»

МАРЧЕНКО Я.В.

<https://orcid.org/0000-0001-7259-8521>

ДАВИДЮК Р.П.

<https://orcid.org/0000-0003-0485-5121>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.48-62>

ПОЛКОВНИК АРМІЇ УНР ОЛЕКСАНДР ВОЛОСЕВИЧ: ВІЙСЬКОВА ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті проаналізовано військову та громадсько-політичну діяльність полковника Армії УНР Олександра Волосевича від часу його участі в революційних подіях 1917-1921 рр. до арешту органами НКВС 1939 р. Прослідковано шлях військовика у Першій світовій війні та Українській національно-демократичній революції. Реконструйовано суспільну працю полковника після інтернування в Польщі, зокрема в кременецький період життя. Виокремлено його діяльність як очільника філії Українського центрального комітету (УЦК) у Кременці, активіста «Українського воєнно-історичного товариства», «Українського товариства доброчинності», простежено контакти з представниками розвідки УНР. Через вперше виявлені, опрацьовані й верифіковані авторами архівно-кримінальні справи висвітлено обставини арешту та засудження О. Волосевича. Окремою сюжетною лінією представлено родинне життя Олександра Івановича, долю його дружини та сина.

***Ключові слова.** Олександр Волосевич, Армія УНР, Волинське воєводство, Кременець, громадська діяльність, НКВС.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну актуалізувало зростання інтересу до історії збройної боротьби нашого народу в минулому, до обставин протистояння більшовицькій агресії у період Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. У сучасній українській історіографії достатня увага приділяється дослідженню різних аспектів військового будівництва УНР та ЗУНР, значний її сегмент складають просопографічні праці, присвячені характеристиці армійського генералітету. Про діячів вищого командного складу існують ґрунтовні дослідження, написані дисертації. Водночас постаті військових середньої ланки (офіцерського складу Армії УНР) потребують більш уважного та детального вивчення. Серед

Марченко Ярослав Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, перший заступник начальника академії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Давидюк Руслана Петрівна, доктор історичних наук, професор кафедри історії України, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне.

© Марченко Я.В., Давидюк Р.П., 2023.

них полковник Армії УНР Олександр Волосевич, про життя якого відсутні цілісні наукові розвідки, відомості енциклопедичного характеру є фрагментарними та стандартизованими.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У підготовці статті інформативними для з'ясування епізодів біографії Олександра Волосевича, пов'язаних з революційними подіями 1917 – 1921 рр., були спогади учасників революції (Прохода, 1969; Омелянович-Павленко, 2007), праці сучасних українських вчених Я. Тинченка (Тинченко, 2007; Тинченко, 2011) та А. Руккаса (Руккас, 2015). Додатковими матеріалами стали розвідки про життя дружини полковника, учасниці революції Марії Волосевич (Манзуренко, 2013), оперті головним чином на некролог про неї (У. І. Б., 1992). Подальше життя полковника Волосевича у міжвоєнний період не висвітлене в наукових розвідках, не згадується його прізвище й у краєзнавчих історичних дослідженнях. Подекуди зустрічається помилкова інформація, що у 1920 – 1930 роках він жив у Рівному (Тинченко, 2007: 84), хоча його міжвоєнна доля пов'язана з Кременцем. Окремі сюжети з життя УНР-івської політичної еміграції в Польщі реконструйовано на підставі наукових студій Р. Давидюк (Давидюк, 2016), діяльність спецслужб УНР висвітлена на основі праць В. Сідака, Т. Вронської, О. Скрипника (Сідак, Вронська, 2003; Сідак, Вронська, Скрипник, 2018), формування Українського військово-історичного товариства – статті З. Кисіль (Кисіль, 2001) та власне Статуту цього товариства (Статут, 1936).

Оскільки згадки про діяльність полковника О. Волосевича вкрай поверхові й поодинокі, основою для підготовки статті стали архівні документи та міжвоєнна періодика. Насамперед це документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Київ; ГДА СБУ, м. Тернопіль; Державних архівів Тернопільської, Волинської, Рівненської областей; Центрального державного історичного архіву України у Львові, публікації в періодичних виданнях міжвоєнної доби: «Вістях Українського Центрального Комітету у Польщі», «Ділі», «Господарсько-кооперативному часописові», «Тризубові».

Мета статті полягає в аналізі військової, громадсько-політичної діяльності полковника Армії УНР О. Волосевича з часу його участі в революційних подіях 1917 – 1921 рр. до арешту органами НКВС у 1939 р. Авторами реконструйовано внесок полковника у громадське життя міжвоєнного Кременця як очільника

філії Українського центрального комітету (УЦК), активіста «Українського воєнно-історичного товариства», «Українського товариства добротності», простежено його контакти з представниками розвідки УНР. Висвітлено обставини арешту та подальшу долю полковника через вперше виявлені, опрацьовані й верифіковані авторами його архівно-кримінальні справи (АКС).

Виклад основного матеріалу дослідження. Олександр Волосевич належав до покоління, на долю якого випало дві світові війни, революція, більшовицький режим з голодомором й репресіями. Далеко не всі змогли пережити такі випробування, багато хто втрачав здоров'я й навіть життя. На жаль, серед останніх опинився полковник Армії УНР О. Волосевич.

11 серпня 1892 р. у с. Багринівці Літинського повіту Подільської губернії в родині псаломника Івана Кузьмовича Волосевича народився хлопчик Олександр. Ймовірно, що за порадою батьків закінчив духовне училище у м. Тиврів (нині Вінницька обл.) та два класи Подільської духовної семінарії. На подальше навчання, за його свідченнями, не вистачило коштів. У 1910–1914 рр. юнак вчителював у Подільській губернії (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 7, 10 зв.).

Звичний ритм життя подільського хлопця змінила Велика війна та мобілізація до війська. У 1914 р. він вступив на службу до 27-го пішого запасного батальйону російської імператорської армії. З жовтня 1914 до червня 1915 р. перебував у 33-му саперному батальйоні в Кременчуці (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 11 зв; Тинченко, 2007: 84). Закінчивши 1915 р. 1-у Київську школу прапорщиків, отримав чин штабс-капітана й призначення до 3-ї маршової запасної бригади у Вінниці. Потому служив у 64-му піхотному Казанському полку 16-ї піхотної дивізії 6-го армуйського корпусу. В боях за Галичину отримав контузію, після чого лікувався. За особисті заслуги був нагороджений 1917 р. орденом Святого Георгія IV ступеня (Тинченко, 2007: 84-85).

Більшовицький переворот застав його у вінницькому шпиталі. Під впливом процесів українізації російських частин, які О. Волосевич усіяко підтримував, він опинився у 2-му Січовому Запорізькому корпусі (в минулому 6-й армійський корпус), долучившись до Армії УНР. Після того, як згаданий корпус на початку 1918 р. припинив своє існування, О. Волосевич продовжив службу молодшим офіцером штабу Вінницького піхотного полку. Згодом

займався формуванням артилерійських батарей у штабі Правобережного фронту, після його розформування був відкомандирований до Холмської групи в м. Дубно, де також працював при штабі (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 8). З кінця 1919 р. до 19 вересня 1920 р. був начальником штабу 2-ї Волинської стрілецької дивізії (Руккас, 2015: 176), брав участь у Першому Зимовому поході. Подальша його служба як начальника штабу була пов'язана із 4-ю Сірою стрілецькою бригадою, яка функціонувала в складі 2-ї Волинської стрілецької дивізії, продовжуючи традиції славнозвісної Сірожупанної дивізії, сформованої на території Австро-Угорщини з полонених українців російської армії (Руккас, 2018: 198).

Влітку у м. Юстимівною (Устимівною) Терідою, у таборі інтернованих Каліша (У. І. Б., 1992: 170). Зауважимо, що дружина Волосевича була не менш відомою діячкою українських визвольних змагань, ніж він. Народилася Марія 19 серпня 1898 р. у Варшаві в сім'ї військового, згодом разом з родиною переїхала до Кременця, де закінчила гімназію. У роки Першої світової війни з матір'ю евакуювалась до Києва, навчалася на Вищих жіночих курсах, брала участь в українській маніфестації березня 1917 р. Від імені жіноцтва виступала на військовому параді з нагоди утворення Українського полку ім. Богдана Хмельницького. Була делегаткою Першого військового з'їзду, помічницею генерального секретаря освіти І. Стешенка, працівницею культурно-освітнього відділу штабу Дієвої Армії УНР, інспектури 11-го полку 4-ї Сірої дивізії, сестрою-жалібницею, учасницею Першого Зимового походу (У. І. Б., 1992: 170-171; Манзуренко, 2013: 299-301; Тинченко, 2011: 294). Ймовірно у той час молоді люди й познайомились.

Перебуваючи в таборах інтернованих, «за дротами», та незважаючи на всі складності морального, економічного, психологічного характеру, вояки Армії УНР не втрачали мужності. У Каліші Олександр Волосевич організував взуттєву майстерню, провадив просвітницьку, виховну, військову підготовку, отримав чин полковника. Марія долучилася до роботи жіночого товариства. 1 листопада 1921 р. народився син Павло.

Наприкінці листопада 1923 р. Волосевичі переїхали до Волинського воєводства, поселившись у Кременці, місті, де до Великої війни жила Марія й де вони одружились. Родина Олександра залишилась у радянській Україні. Відомо, що у 1937 р. його

батько жив у с. Межирів Жмеринського району (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 7).

Поступово життя на Волині налагоджувалось. Спочатку Олександр Іванович зайнявся кооперативною роботою. У 1928 р. брав участь у XI загальних зборах уповноважених Повітового союзу кооператив у Кременці, обраний заступником голови (Волинь, 1928. 12 вересня). З 1924 р. він працював у Волинській духовній консисторії помічником начальника метричного відділу (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 10; ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4041, арк. 40). Зустрічається інформація про його службу в Хрестовоздвиженській церкві в Кременці (ГДА СБУ, м. Тернопіль, ф. П., спр. 2124, арк. 18).

Марія Волосевич у 1930-х роках. очолювала Кременецьку філію Союзу Українок, жіночої організації з центром у Рівному, яка підтримувала тісні контакти з Союзом українок Галичини (ДАРО, ф. 3, оп. 1, спр. 2, арк. 45). Разом із Параскевією Багринівською з Рівного та Олександрою Підгірською з Ковеля вона представляла Союз українок з центром у Рівному на жіночому конгресі у Станиславові (ДАВО, ф. 46, оп. 9-а, спр. 447, арк. 29). Кременецький осередок жіночої організації був одним із найдіяльніших у Волинському воєводстві, мав власне помешкання, читальнею та бібліотекою, що нараховувала майже 600 книг. (Закрили філію Союзу Українок у Кременці 12 січня 1938 р.). У Кременці родина купила півтора гектари землі поблизу Замкової гори, завершивши 1937 р. зведення будинку. На тому ж подвір'ї у 1939 р. побудували меншу хату (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 54).

Олександр Волосевич підтримував тісні контакти з українськими політичними емігрантами, що осіли у Волинському воєводстві. Опинившись у межах Польської держави і мешкаючи на західноукраїнських землях, колишні військові Армії УНР консолідувалися, намагаючись швидше адаптуватися до нових умов. Для цього у Варшаві виник Український центральний комітет (УЦК), який утворював філії по всій території Другої Речі Посполитої. Уповноваженим УЦК на Кременецький повіт у 1926 р. призначили уродженця Поділля, члена УЦР, учасника Всеукраїнського Трудового конгресу від Брацлавського повіту, кооператора Володимира Мачушенка (Повідомлення, 1926, грудень). Після його переїзду до Луцька УЦК у Варшаві звернувся 1930 р. до

старости Кременецького повіту з проханням погодити на основі нового, затвердженого 24 травня 1930 р., статуту організації уповноваженим на повіт полковника Армії УНР Олександра Волосевича (ДАТО, ф. 2, оп. 1, спр. 1356, арк. 17; ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2272, арк. 6).

Немало емігрантів залишалися поза впливом УЦК, намагаючись вижити й адаптуватися до нових умов самостійно. Роботі відділів шкодили внутрішні суперечності еміграційного середовища, що перетворилися на пріоритетну проблему впродовж міжвоєнного періоду. Філія УЦК у Кременці була невеликою, тому з часом Головна управа УЦК визначила, що «осередки в Острозі та Кременці можуть належати до Рівненської філії» (ЦДІА України, м. Львів, ф. 580, оп. 1, спр. 6, арк. 87). Полковник Волосевич, як діяч та керівник філії УЦК, брав участь у відзначенні річниць загибелі Симона Петлюри, матеріально допомагав у справі заснування притулків та шкіл для дітей українських емігрантів у Польщі. Допомогу дітям, що перебували в Каліші, організовували впродовж усього міжвоєнного періоду. Вони приїздили на відпочинок тривалістю півтора місяця, їх розміщували серед селян Кременецького повіту. Перебування дітей у Волинському воеводстві, «серед рідного оточення їх переродило, вони зміцніли фізично, освідомилися національно і набралися рідного повітря» (Діти емігрантів на Волині, 1937, 3 вересня) – писала газета «Діло».

О. Волосевич комунікував з багатьма колишніми військовими УНР, які з різних причин приїздили до Кременця. Зокрема, 1926 р. бачився з М. Чеботарівим, очільником розвідки УНР в екзилі (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 9, 11 зв). Навідувався до Кременця Іван Литвиненко, уродженець с. Хоружівка на Сумщині, учасник Першої світової війни, командир Запорізької дивізії Армії УНР. Ці приїзди почастішали після того, як він очолив розвідувальний центр УНР у волинському прикордонні та жив у 1928 – 1935 рр. у Рівному під прізвищем Іван Данилович Морозенко (ГДА СБУ, м. Київ, ф. 5, спр. 10418, арк. 3, 13 зв., 70, 286, 322; Сідак, Вронська, 2003: 62). Буваючи в Кременці, І. Литвиненко зупинявся, як правило, в будинку Волосевичів, іноді навіть приймав там агентуру. Зауважимо, що Кременецький повіт як прикордонний відіграв особливу роль у розгортанні роботи спецслужби. На території повіту розвідпункти і резиденти уенерівської розвідки діяли у Барсуках, Кременці, Гусятині,

Ланівцях, хоча місце їхнього розташування часто змінювалось. Відносини між двома полковниками були приятними ще з часу знайомства 1919 р., згодом спільного перебування в таборі Каліша (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 13 зв.). Свідченням дружніх взаємин було запрошення І. Литвиненком О. Волосевича на своє весілля з Галиною Шпігельман у с. Дермань Здолбунівського повіту (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 12).

Під керівництвом І. Литвиненка в Рівному виник спеціальний комітет для встановлення пам'ятника отаманові Василеві Тютюннику, який помер від тифу 1919 р. й був там похований (Давидюк, 2016: 262-263). Акцію встановлення пам'ятника підтримало засноване у середовищі старшин «Українське воєнно-історичне товариство» (УВІТ), яке займалося збором матеріалів та документів про визвольну боротьбу, впорядкуванням могил українських вояків (Статут, 1936). Пам'ять про українських героїв шанувалася на Кременеччині. Зусиллями емігрантів й місцевих жителів на цвинтарі поблизу монастиря в Кременці впорядкували велике поховання українських вояків, убитих більшовиками 1919 р. у місцевому шпиталі. Місцева українська громада опікувалися цими могилами: доглядали 38 індивідуальних поховань та одне братське, поставили огорожі та пам'ятник – високу бетонну колону із золотим тризубом й написом: «Їх смерть життя розбудить у народі. Це початок борні, а не кінець». Щорічно першого понеділка після Великодня та на Покрову на цих могилах, прикрашених вінками, військовими та національними емблемами, відправляли Службу Божу, панахиди українською мовою. До вшанування пам'яті загиблих вояків УНР залучали місцеву молодь. Зокрема, учні української гімназії в Кременці попри заборону дирекції 14 жовтня 1929 р. прибрали та прикрасили тризубами, жовто-блакитними стрічками, вінками могили на місцевому цвинтарі (З українського життя, 1929, 10 листопада). О. Волосевич, будучи членом УВІТ, активізував його роботу на Кременеччині, випишував журнал «За державність», долучився до внесків на встановлення пам'ятника отаманові Василеві Тютюннику в Рівному, до вшанування пам'яті колишніх побратимів (Справоздання, 1932, 10 липня).

У жовтні 1936 р. О. Волосевич їздив на збори УВІТ до Варшави (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 17 зв.-18), а 1938 р. отримав запрошення вмістити на сторінках видання «За державність»

своє фото й автобіографію (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 19, 37). За свідчення Євгена Рослюка (старшина 4-ї Сірої бригади 2-ї Волинської стрілецької дивізії Армії УНР, інтернований у таборі Каліша, працював разом з Волосевичем у Волинській духовній консисторії), Олександр Волосевич спеціально для цього фотографувався на фоні Консисторії й напередодні просив, щоб на військовому одязі йому вишили колоски пшениці (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 34, 37 зв.). Зауважимо, що «золоті колоски пшениці на комірі жупана були старшинськими відзнаками: для хорунжого – один, для поручника – два, для сотника – три; штаб-старшини мали такі колоски на срібному полі, генерали – на золотому. Такий порядок був у австрійських офіцерів, лише вони мали вишиті золоті зірки, а українці – колоски» (Прохода, 1969: 252). Ймовірно згадану світлину планували вмістити у 10-му збірнику журналу, підготовленому 1939 р., проте це видання знищили радянські спецслужби (Кисіль, 2001: 110).

1936 р. Волосевич став членом «Українського товариства добротності» (УТД) у Кременці (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 15). Це товариство проурядового характеру виникло на заміну забороненої польською владою «Просвіти» й ставило за мету «нести поміч матеріальну, моральну і культурно-освітню населенню Кременця та інших місцевостей Кременецького повіту» (ДАТО, ф. 2, оп. 1, спр. 248, арк. 11). До його складу входили інші учасники Української революції, зокрема Василь Серафимович, Всеволод Квасницький, Борис Козубський (ДАТО, ф. 2, оп. 1, спр. 182, арк. 10; Давидюк, 2016: 470). Активісти організували Шевченківські академії, урочистості, присвячені Симону Петлюрі (ДАТО, ф. 2, оп. 1, спр. 527, арк. 36 зв.), проводили пошанування вояків, загиблих у боях із більшовиками та похованих у братських могилах (ДАТО, ф. 2, оп. 1, спр. 182, арк. 53). УТД, як і інші організації, перебувало під наглядом поліції, адже часто діячі українських праворадикальних партій, насамперед ОУН, використовували проурядові осередки для поширення власних ідей (ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3585, арк. 2, 9). З ініціативи управи УТД у Кременці, 25 жовтня 1936 р. відбулася спільна з очільниками проурядової партії Волинське українське об'єднання (ВУО) конференція для налагодження контактів і співпраці між двома організаціями (ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3585, арк. 3). Через рік, 28 жовтня 1937 р., кременецький староста звітував воєводському урядові про лояльність керівництва УТД,

яке не зумовлює «труднощів в очищенні філій від елементів, негативно налаштованих до Польської держави» (ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3585, арк. 11). У цей час О. Волосевич підтримував зв'язки з українськими послами до польського сейму, емігрантами УНР, які часто приїздили до Кременця, зокрема Степаном Скрипником, Микитою Бурою, Петром Певний та ін. Хоча членом проурядової регіональної партії ВУО полковник Волосевич не був, він разом з дружиною поділяв швидше національно-демократичні, а не пропольські погляди еміграційного середовища УНР.

Початок Другої світової війни й окупація західноукраїнських земель радянськими військами згідно з секретними протоколами Пакту Молотова-Ріббентропа призвели до зникнення середовища уенерівської політичної еміграції. Частина її представників виїхала на піднімецьку територію, ті, що залишились, відразу потрапили під приціл органів НКВС й арешт, адже для нової влади слово «петлюрівець» було синонімом «ворог народу».

Будучи українським патріотом, О. Волосевич відмовився йти зустрічати війська Червоної армії у вересні 1939 р. Водночас, розуміючи, чого можна чекати від більшовиків, планував виїхати на піднімецьку територію (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 31-31 зв.). Очевидно, не встиг, й 27 вересня 1939 р. був арештований опергрупою НКВС у Кременці. Утримували полковника Армії УНР у місцевій тюрмі. Свідками по його справі виступили четверо осіб, серед них посол до польського сейму другої каденції Іван Власовський (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 25-27), який 1934 р. переїхав з Луцька до Кременця, отримавши призначення секретаря Волинської духовної консисторії, а восени 1939 р. працював вчителем української середньої школи № 1 у Кременці. З матеріалів АКС постає невідомий раніше факт, що І. Власовський арештовувався польською владою за співпрацю зі Славутським відділом ДПУ, але після шести місяців був звільнений. Свідчив проти О. Волосевича також його колишній помічник у Волинській духовної консисторії, в минулому старшина Армії УНР Євген Рослюк (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 32-34 зв.).

Після допитів та очних ставок у вересні 1940 р. українського полковника перевели до в'язниці м. Кіровоград, де й висунули звинувачення за статтею 54-13 КК УРСР. Безумовно, психологічний, фізичний тиск негативно вплинули на стан здоров'я О. Волосевича. У лікарській довідці, підписаній начальником тюрми в

Кременці, читаємо: «Здатний до праці в обмежений спосіб через ревматичні болі нижніх кінцівок і слабкість нервів руки» (ГДА СБУ, м. Тернопіль, ф. П., спр. 4232, арк. 5). Через півроку у в'язниці Кіровограда в довідці про медичне обстеження вказано: «Міокардит, анемія... до фізичної праці придатний» (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 6, конверт). 8 березня 1941 р. ОН при НКВС СРСР засудила Олександра Івановича Волосевича «за активну боротьбу проти радянської влади у роки громадянської війни» до 8 років таборів (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 47 а). У квітні 1941 р. його етапували до Севпечлага. У Печорлазі МВС СРСР (м. Печора Комі АРСР) 29 липня 1943 р. полковник Олександр Волосевич помер (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 58 зв.).

Дружині та сину О. Волосевича вдалося врятувати своє життя, виїхавши на територію Генеральної губернії, до Холма, де Марія вчоргове долучилась до Союзу Українок, сприяла роботі Архiepіскопської ради митрополита Іларіона (У. І. Б., 1992: 171). У серпні 1941 р. вони повернулись до рідної оселі в Кременці. Марія працювала в господарчому відділі міської управи, вчителювала, Павло займався агрономією. Однак співіснування з нацистським режимом виявилось неможливим: Марія ледве врятувалась від розстрілу, Павло був арештований й півроку просидів у Кременецькій в'язниці (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 54). Далі була еміграція до Польщі, Німеччини, у 1949 р. – до Канади. За океаном Марія Волосевич була членкинею Союзу українок Канади, Союзу колишніх українських вояків, працювала в Товаристві «Волинь» у Торонто, в Інституті дослідів Волині (У. І. Б., 1992: 171). Олександр й Марія Волосевичі були нагороджені «Хрестом Симона Петлюри» та «Воєнним хрестом» (Тинченко, 2011: 294, 340, 357).

1994 р. Павло Олександрович Волосевич, який мешкав у Канаді, звернувся з проханням про реабілітацію свого батька, також через родичів адресувався до прокуратури Тернопільської області й Кременецької міської ради щодо повернення батьківського майна (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 54-55). Довідку про реабілітацію Павло Олександрович та його родина в Канаді отримала, майно, на жаль, ні, позаяк у справі не було даних про його конфіскацію. Олександра Волосевича реабілітували рішенням прокуратури Тернопільської області 31 березня 1989 р. (ДАТО, ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178, арк. 51-51 зв.).

Висновки. Таким чином, архівні документи, матеріали міжвоєнної періодичної преси дозволяють окреслити місце полковника Армії УНР Олександра Волосевича у громадському житті міжвоєнного Кременця. Як керівник філії УЦК у Кременці, діяч УВІТ, УТБ він проводив роботу із згуртування українських політичних емігрантів, допомагав розвідувальному центрові УНР, разом з дружиною сприяв розвитку української національної свідомості, опікувався впорядкуванням могил українських вояків, допомагав дітям емігрантів у Каліші. Після початку Другої світової війни й встановлення в регіоні більшовицької влади одним із перших потрапив у поле зору органів НКВС та був арештований. За свою участь в Армії УНР та активну громадську позицію в міжвоєнний час заплатив найвищу ціну: після арешту органами НКВС і засудження помер у таборі. Його ім'я цілком аргументовано може бути вписане не лише в локальну історію волинського краю, а й у воєнну історію України.

Використані посилання

- Волинь (1928, 12 вересня). *Господарсько-кооперативний часопис*, 37, 3.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ (ГДА СБУ, м. Київ), ф. 5, спр. 10418.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Тернопіль (ГДА СБУ, м. Тернопіль), ф. П., спр. 4232.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Тернопіль (ГДА СБУ, м. Тернопіль), ф. П., спр. 2124.
- Давидок, Р. (2016). Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства. Львів; Рівне. 704 с.
- Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 4041.
- Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 3585.
- Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 9-а, спр. 447.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 2, оп. 1, спр. 248.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 2, оп. 1, спр. 1356.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 2, оп. 1, спр. 182.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 2, оп. 1, спр. 527.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 231, оп. 1, спр. 2272.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. Р-3429, оп. 3, спр. 178.
- Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. 3, оп. 1, спр. 2.
- Діти емігрантів на Волині (1937, 3 вересня). *Діло*, 193, 9.
- 3 українського життя (1929, 10 листопада). *Тризуб*, 45, 25–26.
- Закрили філію Союзу Українок у Кременці (1938, 12 січня). *Діло*, 7, 4.

- І того вже не вільно (1937, 21 жовтня). *Діло*, 232, 9.
- Кисіль, З. (2001). Українське воєнно-історичне товариство (1920-1939). *Український історичний журнал*, 2, 100-112.
- Манзуренко, В. (2013). Героїчне життя Марії Волоосевич. *Воєнна історія України. Волинь та Полісся*: зб. наук. праць. Рівне, С. 299–301.
- Омелянович-Павленко, М. (2007). Спогади командарма (1919-1920) / Упоряд. М. Ковальчук. Київ: Темпора, 608 с.
- Повідомлення (1926, грудень). *Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі*, 7, 31.
- Прохода В. (1969). Записки непокірливого. Кн. 1. Торонто: Видавництво «Проблем». 435 с.
- Руккас А. (2015). «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Київ: Видавець Олег Філюк. 480 с.
- Сідак В., Вронська Т. (2003). Спецслужба держави без території: люди, події, факти: військова розвідка та контррозвідка ДЦ УНР в екзилі 1926–1936 рр. Київ: Темпора, 240 с.
- Сідак В., Вронська Т., Скрипник О. (2018). Спецслужба Військового міністерства Державного Центру УНР в екзилі (1926–1936 рр.). Київ: Прометей. 259 с.
- Справоздання (1932, 10 липня). *Тризуб*. 1932, 28-29, 41.
- Статут (1936). Статут Українського Воєнно-історичного товариства. Варшава, 1936. 16 с.
- Тинченко Я. (2007). Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 536 с.
- Тинченко, Я. (2011). Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921). Кн. II. Київ: Темпора, 424 с.
- У. І. Б. (1992). Пам'яті Марії Волоосевич [Некролог]. *Літопис Волині*, 17–18, 170–171.
- Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), ф. 580, оп. 1, спр. 6, арк. 87.

References

- Volyn (1928, 12 veresnia). *Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys*, 37, 3. [in Ukrainian].
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Kyiv (HDA SBU, m. Kyiv) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine, Kyiv], f. 5, spr. 10418. [in Ukrainian].
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Ternopil (HDA SBU, m. Ternopil) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine, Ternopil], f. P., spr. 4232. [in Ukrainian].
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Ternopil (HDA SBU, m. Ternopil) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine, Ternopil], f. P., spr. 2124. [in Ukrainian].
- Davydiuk, R. (2016). *Ukrainska politychna emihratsiia v Polshchi: sklad, struktura, hromadsko-politychni praktyky na terytorii Volynskoho voievodstva*. [Ukrainian

political emigration in Poland: staff, structure, social and political practices in the Volyn Voivodeship]. Lviv; Rivne. 704 s. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (DAVO) [*State Archive of Volyn Region*], f. 46, op. 9, spr. 4041. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (DAVO) [*State Archive of Volyn Region*], f. 46, op. 9, spr. 3585 [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (DAVO) [*State Archive of Volyn Region*], f. 46, op. 9-a, spr. 447. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. 2, op. 1, spr. 248. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. 2, op. 1, spr. 1356. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. 2, op. 1, spr. 182. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. 2, op. 1, spr. 527. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. 231, op. 1, spr. 2272. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (DATO) [*State Archive of Ternopil Region*], f. R-3429, op. 3, spr. 178. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (DARO) [*State Archive of Rivne Region*], f. 3, op. 1, spr. 2.

Dity emigrantiv na Volyni (1937, 3 veresnia). *Dilo*, 193, 9. [in Ukrainian].

Z ukrainskoho zhyttia (1929, 10 lystopada). *Tryzub*, 45, 25–26. [in Ukrainian].

Zakryly filiiu Soiuzu Ukrainok u Kremiansi (1938, 12 sichnia). *Dilo*, 7, 4. [in Ukrainian].

I toho vzhe ne vilno (1937, 21 zhovtnia). *Dilo*, 232, 9. [in Ukrainian].

Kysil Z. (2001). Ukrainske voienno-istorychne tovarystvo (1920-1939). [Ukrainian Military Historical Society (1920-1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 100-112. [in Ukrainian].

Manzurenko, V. (2013). Heroichne zhyttia Marii Volosevych. [The heroic life of Maria Volosevich]. *Voienna istoriia Ukrainy. Volyn ta Polissia*: zb. nauk. prats. Rivne, 299–301. [in Ukrainian].

Omelianovych-Pavlenko, M. (2007). Spohady komandarma (1919-1920) [Memoirs of a commander (1919-1920)] / Uporiad. M. Kovalchuk. Kyiv: Tempora, 608 s. [in Ukrainian].

Povidomlennia (1926, hruden). *Visti Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu v Polshchi*, 7, 31. [in Ukrainian].

Prokhoda V. (1969). Zapyisky nepokirlyvoho. [Notes of a disobedient]. Kn. 1. Toronto: Vydavnytstvo «Proboiem». 435 s. [in Ukrainian].

Rukkas A. (2015). «Razom z polskym viiskom»: Armiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920 r. (struktura, orhanizatsiia, chyselnist, uniforma). [«Together with the Polish army»: the Army of the Ukrainian People's Republic in 1920 (structure, organization, numbers, uniform)]. Kyiv: Vydavets Oleh Filiuk. 480 s. [in Ukrainian].

Sidak V. Vronska T. (2003). Spetssluzhba derzhavy bez terytorii: liudy, podii, fakty: viiskova rozvidka ta kontrozvidka DTs UNR v ekzyli 1926–1936 rr. [Special

service of the state without territory: people, events, facts: military intelligence and counter-intelligence of the UNR Central Committee in exile 1926–1936.]. Kyiv: Tempora, 240 s. [in Ukrainian].

Sidak V., Vronska T., Skrypnyk O. (2018). Spetssluzhba Viiskovoho ministerstva Derzhavnoho Tsentru UNR v ekzyli (1926–1936 rr.). [The Special Service of the Military Ministry of the State Center of the Ukrainian People's Republic in exile (1926–1936)]. Kyiv: Prometei. 259 s. [in Ukrainian].

Spravozdannya (1932, 10 lypnia). *Tryzub*. 1932, 28-29, 41 [in Ukrainian].

Statut (1936). Statut Ukrainskoho Voienno-Istorychnoho tovarystva. Varshava, 1936. 16 s. [in Ukrainian].

Tynchenko Ya. (2007). Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921). [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921)]. Kyiv: Tempora, 536 s. [in Ukrainian].

Tynchenko Ya. (2011). Ofiterskyi korpus Armii UNR (1917–1921). [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921)]. Kn. II. Kyiv: Tempora, 424 s. [in Ukrainian].

U. I. B. (1992). Pamiati Marii Volosevych [Nekroloh]. *Litopys Volyni*, 17–18, 170–171. [in Ukrainian].

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lvovi (TsDIA Ukrainy, m. Lviv) [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv], f. 580, op. 1, spr. 6, ark. 87. [in Ukrainian].

Marchenko Ya., Davydyuk R.

COLONEL OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC ARMY OLEKSANDR VOLOSEVYCH: MILITARY AND PUBLIC-POLITICAL ACTIVITIES

The article traces the pages of the biography of the colonel of the UNR Army, a native of Podillia, Oleksandr Volosevych. A critical analysis of the historiography, memories of the Ukrainian revolution participants, the involvement of materials from interwar periodicals and archival documents from the State Archives of Ternopil, Lutsk, Rivne, Lviv, the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine in Kyiv and Ternopil made it possible to detail his military activities, public work in the interwar period, and also the circumstances of the arrest at the beginning of the Second World War and the subsequent fate.

Attention is focused on the participation of O. Volosevych in the First World War and the Ukrainian National Democratic Revolution as a staff officer, a participant in the First Winter Campaign, interned in the Kalisz camp.

The place of Colonel Volosevych in the public life of interwar Volyn, as a member of the Supervisory Board of the District Union of Cooperatives in Kremenets, an employee of the Volyn Spiritual Consistory, is outlined. It has been proven that, as the head of the Kremenets branch of the Ukrainian Central Committee, he contributed to the consolidation of former revolution participants, was one of the organizers of

commemorating Simon Petlyura,'s death anniversaries and helped financially to the children of Ukrainian emigrants in internment camps. It was noted that O. Volosevych had contacts with representatives of the UNR intelligence, which had a number of intelligence points on the territory of the border Kremenets county.

It was established that as a member of the «Ukrainian Military Historical Society» O. Volosevych took care of arranging the graves of Ukrainian soldiers, participated to the contributions to the installation Ataman Vasyl Tyutyunnyk monument in Rivne, overpaid the magazine «For Statehood». Having joined the pro-government «Ukrainian Association of Charity» in Kremenets, he participated in organizing the Shevchenko Academies, celebrations dedicated to Ukrainian historical events and figures.

After the beginning of the Second World War and the establishment of Bolshevik power in the region, the colonel was one of the first to come under the scrutiny of the NKVD authorities. The circumstances of O. Volosevych's arrest are highlighted through his archival and criminal cases discovered, processed and verified by the authors. For his participation in the UNR Army and active public position, he was convicted and died in the camp. A separate plot line of the scientific article is the family life of Alexander Volosevych, the fate of his wife and son.

Keywords: *Oleksandr Volosevych, UNR Army, Volyn Voivodeship, Kremenets, public activity, NKVD.*